

De tuin als rijke belevenis

CASUS Wietske Wilts

Prachtige bomen, geurige bloemen, zingende vogels en woekerend onkruid... wat is een tuin zonder? Toch wordt de tuin veelal opgevat als een plek waar de tuinier centraal staat – en niet de planten en dieren. Wie echter de natuurlijke tuin in gaat, ontdekt een veel breder perspectief.

Net als het huis wordt de tuin in de geografie traditioneel opgevat als een plek van menselijke controle. In hun thuisomgeving proberen mensen een aangename plek te creëren. Mijn onderzoek over de beleving van natuurlijke tuinen, waarin ik gebruik maak van actor-netwerktheorie, laat een veel inclusiever beeld zien, waarbij de tuin verschijnt als een netwerk waarin zowel menselijke als niet-menselijke actoren actief zijn. Zo wordt duidelijk dat het thuis niet alleen door menselijke actoren, maar ook door niet-menselijke actoren wordt gevormd. Dieren, planten, de wind en de zon spelen een doorslaggevende rol in hoe mensen hun thuis ervaren en inrichten.

De natuurlijke tuin, die in dit artikel centraal staat, is voor natuurliefhebbers een belangrijke plek. Het is aan de ene kant een privéplek waar een tuinier een eigen waardevolle plek kan maken samen met natuur, aan de andere kant is het een plek van vogels, egels, planten en bomen. In een natuurlijke tuin wordt op een natuurlijke manier getuinierd. De tuinier zorgt bijvoorbeeld voor veel bloeiende bloemen voor de bijen, laat herfstbladeren liggen zodat egels 's winters een goede schuilplaats hebben, zorgt voor bessenstruiken voor de vogels, et cetera. Het is interessant om te kijken hoe tuiniers interacteren met de aanwezige natuur in hun tuin en wat dit betekent voor hun thuisgevoel.

Het netwerk 'tuin'

Het geografische denken over tuinen laat vooral een antropocentrisch beeld zien. De tuin wordt bekeken vanuit de tuinier. De mens is het subject en de grond en de planten zijn passieve objecten, kneedbaar

naar de wensen van de tuinier. Cultureelgeografische theorieën over 'home' sluiten hierbij aan, door het thuis als een plek van uitsluitend menselijke controle te zien, waar zelfs (wilde) natuur wordt buitengesloten. Ongewenste zaken worden buitengesloten om zo een plek naar de eigen wens te creëren. Maar het is ook mogelijk om vanuit een breder perspectief te kijken, zoals actor-netwerktheorie doet.

Actor-netwerktheorie (ANT) is een benadering in gang gezet door de Franse socioloog-filosoof Bruno Latour. De theorie bestudeert fenomenen, dus ook tuinen, in termen van hun interacties met andere actoren en met een groter geheel. Vanuit een actor-netwerkperspectief is een plek geen vaststaand iets, maar een netwerk dat continu wordt gevormd door verschillende actoren die er een rol spelen. Op hun beurt worden ook de actoren door elkaar en door het netwerk gevormd. Latour benadrukt dat het niet alleen om menselijke actoren gaat, maar ook om niet-menselijke actoren. Objecten, planten, dieren, organisaties worden dus ook als actoren gezien. Een voorbeeld: als je in de supermarkt een banaan koopt, dan zijn er vele actoren betrokken in het netwerk, om het kopen van de banaan tot stand te brengen: de bananenboom, de bananenplukker, dozen, een schip of vliegtuig, allerlei organisaties, een supermarkt, vakkenvullers, schappen, een caissière etc.

Door actor-netwerktheorie op de tuin toe te passen, verschuift de aandacht van de tuinier naar het netwerk, zodat ook andere (niet-menselijke) actoren in beeld komen. Zo wordt de antropocentrische benadering verlaten. De actoren in het netwerk zijn wederzijds constitutief, dat wil zeggen dat ze elkaar vormen in hun hoedanigheid. Zo komt het netwerk 'tuin' tot stand door een samenspel van mensen, dieren en planten. Als we inzoomen op dat samenspel, gaat het om een constante 'onderhandeling' tussen de tuinier en de aanwezige natuur, en in die onderhandeling komen alle actoren (mensen, dieren, planten etc.) tot stand. Als vanuit de mens wordt gekeken, is de mens vormgever van de tuin, terwijl de plant passief is. Als de plant (die volgens Latour ook een actor is) centraal wordt gesteld, wordt de tuinier een soort plantenliefhebber die in de vormgeving van zijn tuin rekening houdt met wat planten nodig hebben. Zo blijkt dat de tuinier geen vormgever of een plantenliefhebber is, maar dit wordt in zijn interactie met de plant. In de tuin gaat het om het continue samenzijn van de tuinier met al het andere om hem heen.

Een rijke belevenis

Door actor-netwerktheorie als rasterwerk over de tuinbeleving van tuiniers met een natuurlijke tuin te leggen, wordt duidelijk dat het zijn-in-de-tuin inderdaad een rijke belevenis is, mede gevormd door wat planten, dieren, de zon en de wind doen.

Voor het onderzoek waarop dit artikel gebaseerd is, zijn negen tuiniers met een natuurlijke tuin in de provincie Groningen geïnterviewd. Er zijn natuurlijke tuinen op verschillende locaties onderzocht, om zo een veelvoud aan perspectieven te krijgen: in de stad, in een dorp, in the middle of nowhere, op een woonwagenterrein.

Het is opmerkelijk dat de tuinbeleving nauwelijks afhankelijk is van de locatie ervan. Je zou misschien denken dat de tuinbeleving op het platteland meer over de 'niet-menselijke actoren' gaat dan in de stad. Toch is dit niet zo. Een tuinier in een tussen huizenblokken ingeklemd

'Hommelplant'. Franziska werkt samen met de kaardenbollen om ook elders in de tuin het rustgevend geluid van zoemende hommels te krijgen.
Foto: Franziska Selmeier

stadstuintje van slechts 20m² sprak net zo beeldend over de interactie met bomen, planten en dieren als een tuinier in een plattelandstuintje van 9000m².

De agency van planten en dieren

Niet alleen mensen doen iets in de tuin, ook dieren en planten. Aan de rol van dieren is wel aandacht besteed in de literatuur. De rol van planten is echter onderbelicht. Toch wordt de actor-netwerkbenadering bijzonder goed geïllustreerd door hoe de geïnterviewde tuiniers over de planten in hun tuin spraken. In een gesprek over wat planten doen, vertelde Jan: 'Heel veel mensen willen dat een plant zo groeit. Maar dat kan niet met natuur. Een plant groeit zoals die zelf wil.' Michiel merkte op: 'Dit is een geleiding voor een roos, maar de roos had daar andere gedachten over...' Ook Flora liet zien dat de planten in haar tuin iets anders doen dan zij zelf in gedachten had: 'Dit zijn planten die groeien buiten de tuin, de hele tuin is omzoomd door zwerfkeijtes. Maar die planten die groeien waar ze willen.'

Juist in het 'iets anders doen', iets wat buiten de planning van de tuinier valt, wordt de agency van planten duidelijk. Een 'natuur-tuinier' staat ervoor open om de natuur haar eigen gang te laten gaan. Dit blijkt ook uit de manier waarop Daantje over haar berk vertelde: 'Dit is de berk. Hij drukt alle tegels omhoog en dat vind ik er prachtig uitzien. Ik laat dat wortelstelsel zo, ik ga dat ook niet recht leggen. En ik had dat vogelstationnetje opgehangen en ik dacht, die timmer ik er even aan

Een 'natuur-tuinier' staat ervoor open om de natuur haar eigen gang te laten gaan

vast. Het is een berk en die begon meteen te bloeden. Ik had ook iets van, sorry ik wist niet dat het zo erg was! Het bleef maar de hele dag, spetter-spetter-spetter. Dat doet me echt zeer. En dan denk ik, dus niks timmeren in een berk, want dan bloedt-ie helemaal leeg.'

Daantje erkent de agency van de boom, door aan te geven dat deze de tegels in haar tuintje omhoog duwt. Ze waardeert dit zelfs. Daarnaast laat dit voorbeeld goed zien hoe de tuin tot stand komt in de 'onderhandeling' tussen mens en plant. Als vormgever van de tuin besluit Daantje het vogelstationnetje aan de bast te timmeren. De berk is dan een passieve plant. Maar zodra de berk actief wordt, een reactie geeft door te bloeden, wordt Daantje als het ware een plantenliefhebber. Zij geeft om de berk en reageert erop door rekening te houden met diens wensen. Daantje en de berk zijn wederzijds constitutief in het netwerk 'tuin'.

Ditzelfde wordt ook duidelijk aan de hand van het volgende voorbeeld over een duif en tuinier Michiel: 'Dit is de houtduif op haar nest. Die zat bij de vlier bij de achterdeur te broeden en toen hebben we wel vier weken de achterdeur niet gebruikt, maar de voordeur, omdat we haar telkens zo verstoorden op het nest. Die heeft dus nogal een grote impact gehad.' In het rekening houden met de duif schuift Michiel zijn eigen gewoonte om de achterdeur te gebruiken opzij. Zijn tuin is helemaal geen plek van uitsluitend menselijke controle. Het is eerder de duif die controle uitoefent.

De agency van planten en dieren is niet alleen iets wat de plannen van de tuinier kan dwarsbomen, maar ook iets wat wordt ingezet om de tuin tot een aangename plek te maken: 'Dit zijn kaardenbollen. Er zitten hommels op. Dat is heel leuk om te zien. Dat zoemt dan, zo'n plek. Het is zomers en rustig. Het is een goed gevoel. Daarom heb ik ze gestekt en ook op andere plekken neergezet.' Franziska erkent niet alleen de agency van de plant en de hommels, maar zet deze ook bewust in om van haar tuin een nog aangename plek te maken. Zij werkt samen met de kaardenbollen om ook elders in de tuin het rustgevende geluid van zoemende hommels te krijgen. Zij beseft dat ze samen met de planten en de dieren in de tuin is. Dit past goed bij literatuur over dwelling: in het creëren van een prettige thuisplek samenzijn met al het andere dat op die plek aanwezig is.

Ook actoren buiten het netwerk 'tuin' hebben invloed op de (beleving van de) tuin; verschillende tuiniers in dit onderzoek lieten me de omgeving zien en vertelden erover. Een voorbeeld is te vinden in Henks verhaal over een rij populieren (door hem 'de kathedraal' genoemd) achter zijn tuin. Het ruisen van de bladeren in de wind vormt zijn auditieve beleving van de tuin. 'Dit is de kathedraal, daar wandel ik elke dag doorheen. Ik vind dat wel heel mooi. Maar die gaan weg. Dit wordt allemaal bebouwd. Dit is ook een stukje beleving van de omgeving. Als de populieren weg zijn, dan hoor je dit niet meer.' Ook andere ménselijke actoren hebben invloed op de beleving van de tuin. De gemeente die de populieren laat kappen en er een woonwijk plant zorgt ervoor dat Henks tuinbeleving verandert. Dit is een interessant gegeven voor beleidsmakers in de ruimtelijke ordening. Het effect van het kappen van een boom kan dus heel subjectief zijn. Het gaat niet om een veranderd uitzicht, minder schaduw, of overlast van bladeren, maar om het gemis van het geruis.

Een menselijk perspectief?

Actor-netwerktheorie laat zien dat de natuurlijke tuin een hybride netwerk is dat ontstaat in de interactie tussen tuinier en natuur. Toch kan de tuinier hierin nog steeds centraal staan. Want zijn het wel de planten en dieren die het netwerk 'tuin' vormen?

De tuin blijkt geen wit doek te zijn dat geheel wordt vormgegeven door de tuinier

Of zijn het de tuiniers die bepalen wanneer de natuur haar gang kan gaan? Het gaat om de tuinier die agency toekent aan de planten en dieren in de tuin, en toelaat (en wenst!) dat zij in zijn thuisomgeving invloed uitoefenen. In die zin is ook de natuurlijke tuin een afspiegeling van de wensen van de tuinier. De tuin blijkt geen wit doek te zijn dat geheel wordt vormgegeven door de tuinier. Juist de natuur wordt centraal gesteld, door deze in te zetten om een aangename plek te creëren, en doordat de tuinier zelf een stapje terug doet ten gunste van de natuur.

Wietske Wilts (info@wietskewilts.nl) is cultureel geograaf en momenteel werkzaam als freelance tekstschrijver. Dit artikel is gebaseerd op het onderzoek 'Alsof je omarmd wordt door alles om je heen', een cultureelgeografisch onderzoek naar de beleving van de natuurlijke tuin.

Literatuurselectie

- Blunt, A. (2005) Cultural Geography: cultural geographies of home. *Progress in Human Geography*, 29(4), pp. 505-515
- Hitchings, R. (2003) People, plants and performance: on actor-network theory and the material pleasures of the private garden. *Social and Cultural Geography* 4, pp. 99-112